

IVÁNNÉ BODÓ VERA – KOCSIS TIBORNÉ

szakvezető tanár

szakvezető tanító

Nyugat-Magyarországi Egyetem Apáczai Csere János
Tanítóképző Főiskolai Kar Gyakorló Általános Iskolája
Győr

A hangalak és jelentés tanításának egymásra épülése alsó és felső tagozaton

Az általános iskolában funkcionális nyelvszemléleten alapuló, nyelvhasználat-központú oktatás folyik a nyelvi tevékenységek (írás, olvasás) alapformáinak elsajátításakor. Az alapozó szakaszra jellemzően egyszerűsített, gyakorlati célokat szolgáló grammatikát tanítunk. A tanítás célja, hogy alapozó ismereteket biztosítson, és a képességek fejlesztésével, az anyanyelvi részterületek következetes gondozásával megfeleljen az integrált anyanyelvi nevelés követelményeinek.

A nyelv a társadalmi kommunikáció eszköze: objektíve létezik, és az egyéni nyelvhasználat által valósul meg. Ezen tézis alapján belátható, hogy a nyelvtanítás során nem kerülhetők meg az anyanyelvi képességek integrált fejlesztése.

Az alsó tagozat második osztályában kezdődik a nyelvtan tanítása, az itt elsajátított tartalmak kibővítése, továbbfejlesztése történik a felső tagozatban (kiegészítve a nyelvelírás tanításával).

Az alábbiakban egy konkrét téma – A jelentéstan – két rendszerező, összefoglaló órája (második és ötödik osztályban) szolgál illusztrációként a fent említett egymásra épülés lehetséges megvalósulására.

Második osztályban e témakör tanítási feladata a rokon értelmű és ellentétes jelentésű szavak felismerése, alkalmazása, az aktív nyelvhasználatba való beépítése. A témakör tanítása során kellő hangsúlyt kapott a szójelentés értelmezése, mondat- és szövegszinten az adekvát szóhasználat. A szövegmagyarázatok jó alkalmat teremtettek a tudatosításra, bővítve ezzel a tanulók aktív szókincsét is. Megfelelő számú és változatos feladattípusok segítségével gyakorolták az alkalmazási lehetőségeket. A témakör utolsó óráján a munkaformák és a feladatok sokszínűsége adott alkalmat arra, hogy a tanulók összegezzék, kontrollálják, mi mindent tanultak, és azokat miként képesek a nyelvhasználatba beépíteni.

A helyi tantervhez és a kerettantervhez igazított új tankönyvekben már ötödik osztályba kerül új anyagrészként a jelentéstan. Két évtizedes tanári tapasztalat azt igazolja, hogy ez a tananyag nehéznek bizonyult a hatodik osztályosoknak is. Ezért a feldolgozás során olyan eljárások alkalmazására került sor, melyekkel a tizenegy évesek kedvvel és játékosan sajátíthatják el a legfontosabb összefüggéseket a hangalak és a jelentés között, jól látva mindezt rendszerben is. Ez utóbbit nagyban segítik azok a grafikai szervezők, melyek az RWCT-projekt („Írással és olvasással a kritikus gondolkodásért”) hazai elterjedésével válnak ismertté.

Különös hangsúlyt az óra menetében a hangutánzó és hangulatfestő szavak azért kaptak, mert íráskor, olvasáskor sajátos érzelmeket keltenek bennünk, hangulati változást előidézve, és mert zenéjünkben is gyönyörködhetünk.

Hasonló jellegű órákkal biztosan elérhető lesz, hogy tanulóink szóbeli és írásbeli közléseikben megfelelő módon használják ezeket a szavakat, miközben szótárhasználati gyakorlatra is szert tesznek.

Következzenek a teljes óraleírások, bemutatva néhány újszerű eljárást, grafikai szervezőt is, amelyekkel hatékonyabb az ismeretszerzés, pontosan nyomon követhető a gondolkodás folyamata.

Óravázlat

Tantárgy: Magyar nyelv és irodalom

Osztály: 2.

Témakör: Hangalak és jelentés

Tananyag: A rokon értelmű és az ellentétes jelentésű szavak

Tanítási-tanulási feladatok

1. Beszédfejlesztés-szókincsbővítés

- szóalkotás, szógyűjtés
- szó- és kifejezésmagyarázat
- a rokon értelmű szavak stilisztikai szerepe
- a szavak jelentésének vizsgálata irodalmi műben
- a tartalmilag helytelen mondatok javítása szócserével

2. Nyelvtan-helyesírás

- a tanult szabályok alkalmazása
- szótani ismeretek felelevenítése, rendszerezése

Képzési feladatok

- az asszociációs képesség fejlesztése
- a szabályalkalmazás képességének fejlesztése
- a szóbeli és írásbeli kifejezőképesség fejlesztése
- a kreatív gondolkodás erősítése

Szemléltető- és munkaeszközök

feladatlap, füzetek, írólap, filctoll, táblai írás, írásvetítő, Fogalmazás lépésről lépésre I. (Csikósné-Jermeiné, Mozaik Okt. Stúdió), szókérték, szivacs dobókocka, Magyar Szókincstár (Tinta Könyvkiadó)

Alkalmazott munkaformák

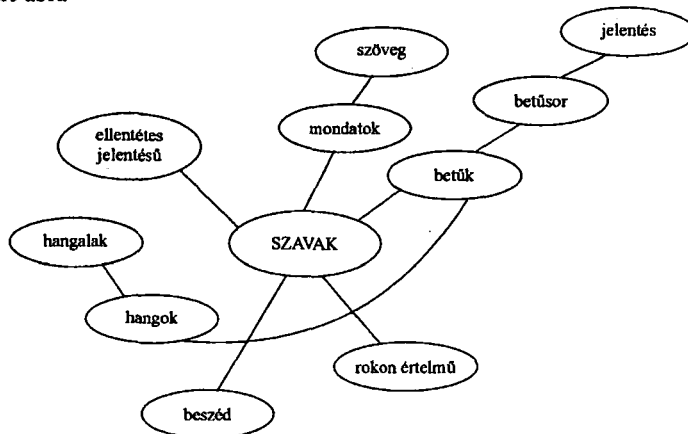
Csoportmunka, egyéni és frontális munka

Az óra menete

I. Ráhangolás

Szótani ismeretek felelevenítése

Szemléltetés: fűrt-ábra

Munkaforma:
csoportmunka

II. A szójelentéssel összefüggő gyakorlatok

1. Szóalkotás adott betűsorokból

Betűsorok: rüdtén, aszladsz, rodszáf, lárdisz, lakaláp

- a) A betűsorok olvasása
- b) Szavak alkotása
- c) A szójelentés megbeszélése
(tündér, szaladsz, fodrász, szilárd, kalapál)

Szemléltetés: táblai írás

Munkaforma: frontális munka

2. Szótani ismeretek rendszerezése

- a) A táblázat kitöltése a szavak beírásával, illetve rajzokkal

A szó alakja	Jelentése	Rokon értelmű párja	Ellentétes jelentésű párja	Kérdőszó
szomorú				
tűz				
dicsér				

- b) Nem ismert jelentésű szavak magyarázata: kétkulacsos, makrancos

Könyvtárhasználati ismeretek bővítése: a Magyar Szókinctár használata

Szemléltetés: fogalomtáblázat, Magyar Szókinctár

Munkaforma: csoportmunka, frontális munka

3. A rokon értelmű szavak stilisztikai szerepe

(Differenciált munka)

- a) Szóismétlés javítása
(az írásbeli szövegalkotás előkészítése)
A feladat anyaga: Szombat este elhatároztam, hogy megcsinálom a leckém. Először a fogalmazást csináltam meg. Bábot is csináltam hozzá stb.

Szemléltetés: Fogalmazás lépésről lépésre
mf. 12./6.

Munkaforma: egyéni

- b) Szólások, közmondások javítása stilisztikai szempontból

A feladat anyaga:

Aki másnak gödröt ás, maga esik bele.
A pacinak is négy lába van, mégis megbotlik.
Addig nyújtózkodj, ameddig a paplanod ér.
A hazug embert előbb utoléri, mint a sánta ebet.
Akinak nem ruhája, ne vegye magára.

Szemléltetés: táblai írás

Munkaforma: frontális munka

4. Szavak, kifejezések jelentésének vizsgálata irodalmi műben

A feladat anyaga: A lelkiismeretes cicák c. spanyol gyermekvers

Szemléltetés: írásvetítő, feladatlap

Munkaforma: egyéni munka

(A versben előforduló kifejezések köznapi megfelelőjének megkeresése, illetve köznapi kifejezések versbeli megfelelőjének megtalálása.)

Versbéli kifejezések

lelkiismeretes

megtömték begyüket

vita tárgya lett

rettenetes

Köznapi megfelelői

baj

megtalálta

finom puha lett

5. Ellentétes jelentésű szavak értelmezése

A feladat anyaga:

Ez a fiú olyan ügyes, hogy minden kiesik a kezéből.

Zsóka nagyon sokat eszik, ezért olyan sovány.

Vegyél ki almát aládából, mert nagyon kevés van benne!

Jót nevettünk a bohóc műsorán, mert nagyon szomorú volt.

Játsszál kevesebbet a szabad levegőn, így leszel egészséges!

Szemléltetés: feladatlap

Munkaforma: egyéni

III. Összegzés

Az ismeretek szintézise

a) Dobókocka dobásával a kocka lapjaira írt, véletlenszerűen sorra kerülő szavak elemzése, tanult szabályok alkalmazása

A feladat anyaga: kulcscsomó, vár, hosszú, manókat, veszéllyel, szomszédság

Szemléltetés: dobókocka

Munkaforma: frontális

b) Vázlatkészítés ötsoros grafikai szervezővel az órán végzett tevékenységek és ismeretek összefoglalására

A feladat anyaga:

Cím (Mi? Mik?) Szavak

Leírás (Milyen?) rokon értelmű, ellentétes jelentésű

Cselekvések (Mit csináltunk?) gyűjtöttünk, kerestünk, helyettesítettünk

Érzések változatos, érdekes, izgalmas

Lényeges gondolat A rokon értelmű és az ellentétes jelentésű szavak hangulatossá, kifejezővé, változatossá teszik beszédünket és írásunkat.

Szemléltetés: táblai írás, szivacs-kocka

Munkaforma: frontális munka

Óravázlat

Tantárgy: Magyar nyelv és kommunikáció
Téma: Hangalak és jelentés kapcsolata a szavakban

Osztály: 5.

Feladatok:

1. Nyelvtan: szavak a nyelvi szintekben
A szavak csoportosítása hangalak és jelentés szerint (Fürt-ábra)
A hangutánzó és hangfestő szavak összevetése (Venn-diagram)
2. Helyesírás: a hosszú mássalhangzós szavak helyesírásának gyakorlása.
3. Szókincsbővítés: szómagyarázatok, rokon értelmű szavak használata szövegben.

Munkaformák: önálló, frontális, csoport

Szemléltető és munkaeszköz: tábla, füzet, feladatlap, fólia, Magyar Szókincstár

Az óra menete

I. Ráhangolás

– Szórejtvény (megfejtés: szavak)

Munkaforma: frontális

Szemléltetés: tábla

– A nyelvi szintek rendszerének felidézése: táblai „lépcsők” sorrendbe rakása („Összekevert sorrend”)

Hangok – Szóelemek – Szavak – Szószervezetek – Mondatok – Szöveg

Szemléltetés: tábla, szókártyák

– Tollbamondás: Petőfi: Úti levelek (részlet)

„Én értem a patak csörgését, a folyam zúgását, a szellő susogását és a fergeteg üvöltését. Érttem pedig különösen a falevelek zörgését. Leülök egy magányos fa alatt, és órákig hallgatom, mint zizegnek lombjai, mint sutognak fülembé tündérregéket.”

Munkaforma: egyéni

II. A szójelentéssel összefüggő feladatok

a) A szövegben lévő szavak vizsgálata különféle szempontok szerint 5 csoportban.

1. csoport: szófajok

2. csoport: szerkezet

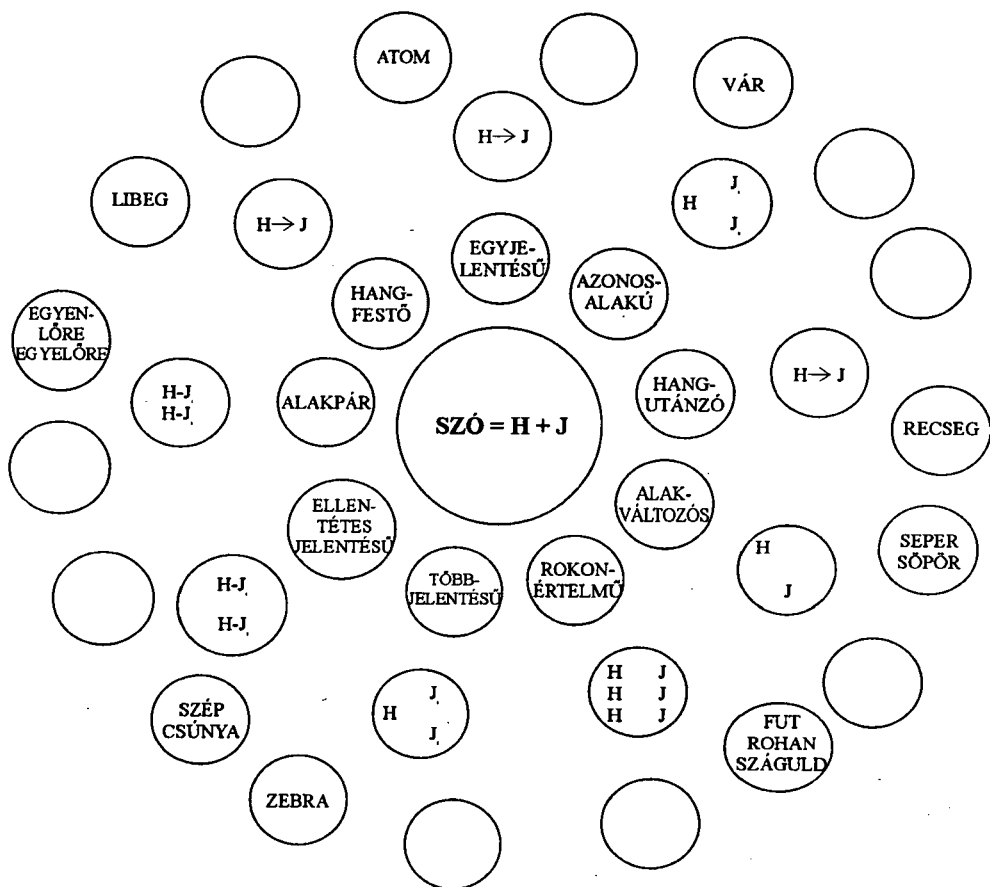
3. csoport: hangalak és jelentés

4. csoport: hangrend

5. csoport: igék

Munkaforma: csoport

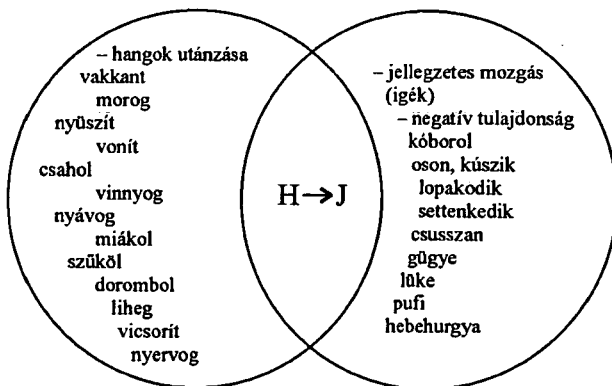
– Hangalak és jelentés szerinti csoportosítás Fürt ábrával

Munkaforma: egyéni

Szemléltetés: feladatlap és fólia

b) Hangutánzó és hangfestő szavak felidézése Venn-diagrammal a kutya, macska életéről:

c) Feladatlap

1. csoport: Ki ad ilyen hangot? Gyűjts rokon értelmű szavakat melléjük a Magyar Szókincstár-ból! Mutasd is be!

- rikácsol
- gügyög
- gagyog
- dadog

2. csoport: Milyen hangot ad a kutya különböző helyzetekben? Milyen jellegzetes mozgása van? Gyűjtsd össze ezeket!

Hang:

Mozgás:

3. csoport: Mi az oka, ha valaki:

- gubbaszt
- cselleng
- sündörög
- settenkedik
- kujtorog

Keresd a Magyar Szókincstárban a rokon értelmű megfelelőit! Mutasd is be!

4. csoport: Milyen szavak jellemzőek az alábbi Petőfi-vers részletre? Mi a célja ezzel a költő-nek?

„Délibábos ég alatt kolompol
Kiskunságnak száz kövér gulyája
Deleléskor hosszú gémű kútnál
Széles vályú kettős ága várja.”

„Méneseznek nyargaló futása
Zúg a szélben, körmeik dobognak
S a csikósok kurjantása hallik
S pattogása hangos ostoroknak.”

5. csoport: Milyen hangot ad a macska különböző helyzetekben? Milyen jellegzetes mozgása van? Gyűjtsd össze ezeket! (Venn-diagrammal)

Hang:

Mozgás:

Munkaforma: csoport

Szemléltetés: feladatlap, fólia és Magyar Szókincstár

III. Lezárás

a) Én elmentem a vásárba félpénzzel c. népdal – közös éneklés

Munkaforma: frontális

b) Herman Ottó: Hogyan szólnak a madarak? és Szabó Lőrinc: A hangok című versének mű-vészi tolmácsolása

Munkaforma: egyéni

c) Házi feladat: órán összegyűjtött szavakból fogalmazás készítése „Kutya–macska barátság” címmel.

Az óravázlatban szereplő grafikai szervezők (ábrák) rövid értelmezése:

Venn-diagram: olyan grafikai szervező, amely két vagy több egymást átfedő nagyméretű körből áll, és gondolatok szembeállítására, illetve a közöttük fellelhető átfedés, hasonlóság illusztrálására használható. A két egymást metsző kör közös szelvényébe a hasonló, megegyező jegyeknek kell kerülniük, míg az egymást nem fedő körseletekben az eltérő, különböző jegyek kerülnek. A feladatot a diákok elvégezhetik egyénileg, párban,

csoportban. A gondolkodási folyamatot megbeszélés követi, amely lehet: páros, csoportos, frontális. A megbeszélés, egymás gondolatainak megismerése és mérlegelése, a téma kritikai áttekintésére nyújt lehetőséget.

Fürt-ábra: olyan grafikai szervező, amely gondolatok, információk, fogalmak és a közöttük teremthető kapcsolatok feltárását mutatja egy adott téma (szó, kifejezés) vonatkozásában. Készíthető egyénileg, párban, csoportban a meglévő tudás összegyűjtésére vagy új asszociációk kiépítésére, esetleg összefoglaló tudáshálóként. Ha az ismeret összefoglalására használjuk a fürt-ábrát, akkor rendszert építünk a fogalmakból és összefüggésekből. A tudás rendszerbe építése így elmélyíti a megértést, segíti a hosszú távú rögzítést.

Fogalomtáblázat: a gondolati folyamatokat láthatóvá tevő vizuális eszköz, grafikai szervező. Lehetőséget kínál a tanulóknak ahhoz, hogy ismereteit felidézze, rendszerezze. Segít a szelektálásban, az analízisben, az összehasonlításban, az összefüggések megvilágításában.

DR. H. TÓTH ISTVÁN kandidátus
egyetemi vendégoktató
Lomonosov Egyetem
Moszkva

Olvassuk együtt!

Petelei István: Csifó fráter és a lova

Az író, Petelei István (1852–1910) a méltatlanul elfeledett magyar írók körébe tartozik, pedig világirodalmi mértékkel mérve is a századforduló legjelentősebb hazai, műfajteremtő alkotói közé tartozott. Ma már a nevét sem ismeri az átlagos olvasóközönség.

De ki is volt Petelei István?

Erdélyi örmény-székely keverék családban született 1852. szeptember 13-án. Élete nagy részét Kolozsvárt és Marosvásárhelyt élte le. Író, hírlapíró, aki 1886-ban megindította és szerkesztette a „Kolozsvár” című lapot. Elismert, olvasott íróként sem igen publikált fővárosi lapokban. 1888-ban ő hívta életre az Erdélyi Irodalmi Társaságot. Az olvasás, a nyelvtudás, a művészetek szeretetét s pártfogását otthonról, sokgyermekes családjából vitte magával. Filozófiai és teológiai problémák foglalkoztatták, ám ezeknek hirtelen hátat fordítva az építészet iránt érdeklődött a pesti műegyetemen. E tapogatózás, említésre érdemes kísérlet után a történelem és a régészet foglalkoztatta a bölcsészkaron. Az innen továbbragadó új élmény sem sokáig váratozt megárá, ez lesz a természettudomány. DARWINNAK a leszármazással kapcsolatos tanai nyomán egészen közel került ahhoz a biológiai determinushoz – hitvallója is lett –, amely azidőtájt ZOLA naturalizmusát formálta. Ám ifjúsága ezen eszméitől Petelei később eltávolodott.

Az 1880-as évektől fellépők, egy új nemzedék: GOZSDU ELEK, PETELEI ISTVÁN, GÁRDONYI GÉZA, PAPP DÁNIEL, TÖMÖRKÉNY ISTVÁN mellett BRÓDY SÁNDOR a társadalom valóságos problémáit felölelő, az élet valódi képét mutató realizmus jelszavát vallották. E prózaírók alkotói munkafolyamatát bizonyíthatóan TURGENYEV szelleme hatotta át, eszméi, művészi módszerei otthonra leltek a magyar novellisták körében is.

Ebben az időben a magyar regény világában is új fejezet van kibontakozóban, hiszen sor kerül a lélektani valóság behatóbb megismerésére, sőt feltárására, a társadalmi problémák új szempontú megközelítésére, elemzésére. A 19. század végének olyan új irányzata, mint a köl-